

De hogyan jutunk el eddig a pontig? A magyar nyelvi és kulturális rendezvények például jó alkalmat adnak a diákoknak, hogy kedvet kapjanak a további tanuláshoz. Időnként megrendezzük a magyar szónokversenyt. A másik közkedvelt program a magyar színház. Minden évben november elején egy egyetemi fesztivált tartunk, amelynek keretében a hallgatók színdarabokat adnak elő a tanult nyelven. Előtte lefordítják a darabot, az előadást pedig japánul feliratozzák, hogy a nyelvet nem ismerő közönség is megértse. A magyarul tanulók legutóbb Karinthy Frigyes egyik vidám darabját vitték színre magyarul, igen nagy sikerrel. Nagyon élvezte a közönség és a maguk diákok is, akik ily módon sokat tanultak. Mindez nagyban hozzájárul ahhoz is, hogy egyre jobban érdeklődjenek a magyar irodalom iránt.

Időnként magyar vendégek is segítenek a magyaroktatásban. Eddig olyan jeles magyar nyelvészek, mint Zaicz Gábor, Keresztes László, illetve hungarológusok, mint Amedeo Di Francesco, Larsson Lars-Gunnar, Tuomo Lahdelma voltak nálunk, és érdekes előadásokat tartottak. A mai magyar irodalom kiemelkedő alakjai, így Konrád György, Krasznahorkai László, Esterházy Péter és Visky András is vendégeink voltak, és nagy hatást gyakoroltak a hallgatóinkra. A közvetlen érintkezés a magyarokkal, a magyar kultúrával különösen nagy ösztönzést adhat a továbbtanuláshoz.

Tehát – mint említettem – igen fontos, hogy motiváljuk a diákokat, ugyanakkor nehéz megmondani, hogy ha elsajátítják a nyelvet, azzal milyen előnyökhöz jutnak, milyen lehetőségek nyílnak meg előttük. Ha angol szakosok lennének, akkor a nyelvtudásukat több helyen tudnák hasznosítani, több lehetőségük lehetne. A magyart munkaeszközként nem nagyon lehet használni, azaz a négyéves sikeres egyetemi tanulmányok és a diploma megszerzése után nem könnyű dolog olyan munkát találni, ahol a pályakezdők hasznosítani tudják a magyar nyelvtudásukat. Ennek ellenére hiszünk abban, hogy a magyar nyelvismeret valamilyen módon segítséget jelent a további életük során. Bárhova kerülnek is volt hallgatóink, minden bizonnyal megőrzik és továbbviszik magukban a tanultakat. Ahogy Kosztolányi mondja: a nyelvvel minden szellemi kincsünk alapföltételét, a képzelhető legnagyobbat kapjuk, melyért semmi fáradtság nem sok. Mi, oktatók pedig igyekszünk az Oszakai Egyetemen folyó oktatással erősíteni a magyar kultúra ismertségét és szeretetét Japánban, egyben hozzájárulni ahhoz, hogy a diákjaink megtanulják az idegen kultúrát is a sajátjukként értékelni és becsülni.

WASEDA MIKA

S Z E M L E

Tolcsvai Nagy Gábor, Kognitív szemantika

Második, javított kiadás. Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra, 2011. 150 lap

TOLCSVAI NAGY GÁBOR könyve, amely magyar nyelven mutatja be a kognitív szemantika legfőbb jellemzőit, és átfogóan összegzi annak legfontosabb eredményeit, hiánypótló munka. A hetvenes évek végén kialakuló, a nyolcvanas évektől meghatározó nyelvészeti irányzattá váló kognitív nyelvészet az utóbbi másfél-két évtizedben – nem utolsó

sorban éppen TOLCSVAI NAGY GÁBOR munkásságának köszönhetően (l. pl. TOLCSVAI NAGY 2001, 2005, TOLCSVAI NAGY – LADÁNYI szerk. 2008) – a magyarországi, illetve a magyar nyelvre összpontosító nyelvészeti kutatásokban is jelentős eredményeket mutatott fel. Öröndetes, hogy a kognitív nyelvészet eredményeit átfogóan bemutató munka (KÖVECSES–BENCZES 2010) után nem sokkal ezen irányzatnak kimondottan a szemantikai kutatásait bemutató, és azokat a magyar nyelv vizsgálatára vonatkoztató kötetet is kézbe vehetnek a magyarul olvasók. Már csak azért is, mert a jelentés vizsgálata központi helyet foglal el a kognitív nyelvészeti kutatásokban: „A nyelvi szerkezetek a világ egyes dolgait, viszonyait és folyamatait az emberi megismerésben fogalmi konstruálások révén, alapvetően szemantikai szerkezetekben képezik le és teszik mások számára hozzáférhetővé” (13). Ahogy az az idézetből is kitűnik, a kognitív nyelvészet – szemben a formális, strukturális szemléletű nyelvelírási modellekkel – nem a nyelvi (alaktani, mondattani) szerkezetek vizsgálatából kiindulva jut el a jelentéshez, hanem éppen fordítva: a nyelvi szerkezetek szemantikai alapú leírását tűzi ki célul.

A 2010-es első kiadás után immár második, javított kiadásban megjelent munka hiánypótló azért is, mert megjelenésével a ma meghatározó jelentéstani irányzatok közül már nemcsak a formális (l. SZENDE 1996) és a strukturális (l. KIEFER 2000), hanem a kognitív szemantika is képviselteti magát a magyar könyvpiacra. Így annak eredményei is könnyebben beépülhetnek az egyetemi oktatásba. A könyv vállaltan és célzatosan egyetemi tankönyvnek készült: „lényegében egy féléves egyetemi jelentéstani előadás kidolgozott változata” (7). Mindez meghatározza a könyv jellegét. A kognitív szemantikai kutatások olyan rövid, lényegre törő összefoglalását adja, amely egyfelől világossá teszi a jelentés kognitív nyelvészeti megközelítésének elméleti és módszertani kiindulópontját, másfelől működésében mutatja be azt a fogalmi apparátust, amely a nyelvi jelentés létrejöttének kognitív kiindulópontú leírását lehetővé teszi. Egy ilyen rövid áttekintés természetesen nem lehet kimerítő, rendszerességének köszönhetően azonban kiváló alapként szolgál a további tájékozódáshoz, amelynek lehetséges irányát, irányait a lábjegyzetekben hivatkozott szakirodalmak segítségével meg is adja. A könyv a maga feszes gondolatmenetével, nagyfokú átgondoltságról és letisztultságról tanúskodó koncepciójával sikeresen elkerüli azt a csapdát, amely a rövid, bevezető jellegű munkákat általában fenyegeti, a túlzott leegyszerűsítéseket. Az összetett kérdésekről „leíró és meghatározó stílusban” (7) érkező szöveg szikárságát, illetve elvontságát jól ellensúlyozzák a biztos kézzel kiválasztott és következetesen alkalmazott szemléltető nyelvi példák, amelyek az olvasó nyelvi tapasztalatát mozgásba hozva mutatnak rá a megközelítésmód adekvátságára, a megismertetett tudományos fogalomkészlet, illetve szempontrendszer magyarázó erejére.

A világos felépítésű és arányos szerkezetű, hat nagyobb fejezetből álló könyv első, bevezető (1.) fejezetében a jelentés és a jelentéstani kontextusát is felvázolja a szerző. Elsőként a nyelvi jelentés létrejöttének interszubjektív kontextusára hívja fel a figyelmet azzal, hogy a nyelvet társas megismerő tevékenységként (funkcionálásként) értelmezve a jelentést a közös emberi figyelem működéséhez köti. Ezzel egyfelől jelzi, hogy a kognitív szemantika a jelentést nem a priori mentális objektumként értelmezi, és ezzel a nyelv eszköz- és a kommunikáció csatorna-metaforájának alkalmazhatóságát is megkérdőjelezi. Másfelől azt is jelzi, hogy a jelentésfelfogás nem kíván éles határvonalat húzni szemantika és pragmatika között, sőt a szemantikai és pragmatikai szempontok összekapcsolhatóságára mutat rá, azzal együtt, hogy a szemantikai kiindulópontnak megfelelően a középpontba

a nyelvi szimbólumok jelentésképzésben betöltött szerepét helyezi. E jelentésértelmezés egyértelműen következik a nyelv funkcionális kognitív megközelítéséből, amelynek legfőbb jellemzőit a bevezető fejezet további alfejezetei ismertetik. A szerző először a tágabb tudománytörténeti kontextust vázolja, amelynek keretében a funkcionális nyelvészeti irány(ok) legfontosabb elméleti tételeit – a formális/strukturális irány(ok) tételeivel összevetve – táblázatos formában is összegzi (12), de leginkább a prototípuselv érvényesítésének és a használatalapúságnak az elméleti és módszertani következményeivel vet számot. A funkcionális jelző értelmezése után következik a kognitív jelző értelmezése, amely – a megközelítés funkcionális jellegével összhangban – a megismerés holista felfogására támaszkodik. E felfogást – a szövegből is kitapinthatóan – az alábbi alapelvek jellemzik: 1. a nyelvtani szerkezetek és műveletek az elmében általános (társas) kognitív képességek megvalósulásai; 2. a nyelvtan szimbolikus, amely a forma és a jelentés kapcsolatából jön létre, és mint konvenciót a beszélőközösség működteti; 3. a jelentés enciklopédikus, és a tapasztalatok megosztását teszi lehetővé; 4. a jelentés fogalmi konstruálással jár együtt, amelynek lényeges jellemzője, hogy a kommunikációs igények kielégítését célozza meg (1. CROFT 2009). A bevezető fejezet így meggyőzően mutat rá arra, hogy a kognitív szemantika – a röviden jellemzett formális és strukturális szemantika mellett – a nyelvi jelentés leírásának egyik adekvát irányaként jelenik meg a nyelvtudományi diskurzusban.

A jelentés általános kérdéseivel foglalkozó fejezet (2.) a funkcionális kognitív nyelvészet fentebb felsorolt alapelveit érvényre juttatva két kulcsfogalom, a kategorizáció és a konstruálás köre szerveződik. A prototípuselv alapján történő kategorizáció működését, illetőleg következményeit lényeglátóan összegző alfejezet önmagában is rendkívül informatív, ám a konstruálás tárgyalásának megalapozásaként is funkcionál. A konstruálással foglalkozó alfejezetet pedig az jellemzi, hogy a kognitív jelentésleírás további kulcsfogalmainak – perspektíva, szaliencia (feltűnőség, hozzáférhetőség), séma (ezen belül: fogalmi tartomány, idealizált kognitív modell, illetőleg tudáskeret és forgatókönyv) – bevezetéséhez, illetve részletező leírásához is dinamikus keretet biztosít. Az általános kérdéseket tárgyaló fejezet két fontos témát tárgyaló alfejezettel zárul. Az egyik, összhangban a jelentés korábbi értelmezésével, a típus és megvalósulás dinamikus kölcsönviszonyának bemutatásával arra hívja fel a figyelmet, hogy a kognitív szemantika a jelentésnek és ezzel összefüggésben a nyelvtannak nem elégszik meg a dekontextualizált leírásával, hanem annak rekontextualizált leírását is kezdeményezi, illetve elvégzi. A másik a kognitív szemantika módszertani elveit foglalja össze, nagyban megkönnyítve az ezután következő fejezetek feldolgozását.

A következő két nagyobb fejezet a szemantikai szerkezetek két nagy csoportjával, az egyszerű jelentésszerkezetekkel (3.) és az összetett jelentésszerkezetekkel (4.) foglalkozik. Az egyszerű jelentésszerkezetekről szólva a szerző hangsúlyozza, hogy az egyszerű nyelvi kifejezések (alakítani egységek, azaz szavak vagy nyelvtani elemek) „jelentése is összetett, szerkezetes önmagában” (49). Az egyszerű jelentéseket két nagy csoportra osztja: a sematikus(abb) jelentésű nyelvtani elemekre és a fogalmilag kidolgozott(abb) fő szófajokra. A szövegben itt mintha kevésbé érvényesülne, hogy ebben az esetben is nyitott, prototípuselvű kategóriákról van szó. A fejezet bevezetője felsorolja a két csoport alkategóriáit (a nyelvtani elemeknél a névelőt, a határozóragot (esetragot), a grammatikai jeleket, az igekötőt és a névmást; a fő szófajoknál a főnevet, az igét, a melléknevet és a határozószót), ám nem a teljesség igényével, hiszen a későbbiekben, a folyamat összetett

kifejezéseinél (4.1.1.) tárgyalt segédigéről és főnévi igenéről például itt nem esik szó. Itt akár felvethető lenne például az a kérdés is, hogy az eléggé heterogén névmási kategória elemei miért és mennyiben nyelvtani elemek, és az azokkal általában, de a deixis műveletében mindenképpen szoros kapcsolatot mutató határozószók miért és mennyiben tartoznak a fő szófajok közé. Ezek az egyszerű nyelvi kifejezésfajták ugyanis mintha a két kategória elmosódott határait jeleznék. Ahogy azonban már szó esett róla, egy ilyen rövid áttekin-téstől természetesen nem várható el az erre is kiterjedő, kimerítő leírás. Teljesen indokolt, hogy a fejezet a prototipikus fő szófajokra, a dolgokat kifejező főnevekre és a folyamatot kifejező igékre, illetve a prototipikus nyelvtani elemekre, az esetragokra, névutókra és ige-kötőkre összpontosít, és csak azoknak adja mintaszerű leírását. A nyelvtanilag összetett, több alaktani egységből álló kifejezések jelentéséről szólva az összetett jelentésszerkezetek két fontos típusát, a kompozitumszerkezetet és a referenciapont-szerkezetet ismerteti a szerző. A magyar nyelv valenciaviszonyokkal jellemezhető kompozitumszerkezetei közül az időbeli folyamatot kifejező véges igével, segédige + főnévi igenév szerkezettel, valamint ige vagy kopula + főnév vagy melléknév szerkezetekkel foglalkozik részletesebben egy alfejezet, azokat a korábban bemutatott általános szempontokat működtetve, amelyek az egyéb kompozitumszerkezetek (főnév + névutó, ige-kötő + ige, melléknév + főnév) leírásában is termékenyen hasznosíthatók. Ez a fajta, jól működő tárgyalási mód figyelhető meg a valamely dolgot másik dolog megnevezésén keresztül hozzáférhetővé tevő referenciapont-szerkezetek esetében is: az általános jellemzést a birtokos szerkezet részletező bemutatása követi.

A jelentéskiterjesztésről szóló fejezet (5.) a jelentés fogalmi természetét és tapasztalati alapjait hangsúlyozva mutat rá a sematikus megismerési módok fontosságára: „A jelentéskiterjesztés egy már meglévő fogalomnak egy másik fogalom megértésére való felhasználása, egy már meglévő jelentésszerkezetnek egy másik fogalom leképezésére való felhasználása, megismerési sémák, feldolgozási módok révén” (87). E fejezet jellemzője, hogy termékeny diskurzusba hozza az alapul vett langackeri kognitív grammatikai modellt (l. pl. LANGACKER 1987, 2008) más kognitív nyelvészeti modellekkel, illetve történetfilozófiai elgondolásokkal, integrálva azok eredményeit. Egyfelől – amellett, hogy röviden bemutatja az általánosítás és a specifikáció működését – a metaforáról és a metonímiáról mint alapvető jelentéskiterjesztési módokról szólva elsősorban a Lakoff és munkatársai által kidolgozott elméletre támaszkodik (l. pl. LAKOFF–JOHNSON 1980, 1999, KÖVECSES 2005), a fogalmi integrációval kapcsolatban pedig Fauconnier-nek és munkatársainak a kutatási eredményeit (l. pl. FAUCONNIER–TURNER 2002) ismerteti lényegre törő és szabatos formában. Megjegyzendő, hogy a jelentéskiterjesztési módok működésére hozott példák elemzése igen szemléletes, például A MEGÉRTÉS LÁTÁS ÉS A MEGÉRTÉS FOGÁS fogalmi metaforák működésének, és a Pilinszky Négy sorosából származó *plakát-magány* kifejezés fogalmi integrációjának a bemutatása. Másfelől a fejezet egyik legizgalmasabb része a jelentésváltozással foglalkozó alfejezet, amely – KOSELLECK (1979) történelemértelmezéséből kiindulva – egy rendszeres kognitív történeti szemantika alapjait vázolja fel. A nyelv a jelentésváltozás értelmezése során is társas megismerő tevékenységként jelenik meg: egyrészt nagy hangsúly esik az egyedi nyelvhasználati események szerepére, másrészt azokra az alapvető kognitív műveletekre (sematizáció, absztrahálódás, jelentéskiterjesztés), amelyek az alfejezetben felsorolt és nyelvi példákkal szemléltetett specifikus jelentésváltozási tendenciákban (l. 111–2) jutnak érvényre. A fejezetet végén

lévő, a poliszémiával foglalkozó rész mellett, hogy a témának akár önmagában is megálló kognitív megközelítését, alapos áttekintését adja, a maga specifikus kiindulópontjából egyben összegzi is a jelentéskiterjesztésről és a jelentésváltozásról addig mondottakat.

A könyv utolsó nagyobb fejezete (6.) a mondat kognitív szemantikai leírását vázolja. E leírás – szemben a hagyományos és a formális nyelvtan felfogásával – nem az önmagában álló teljes mondatra (sentence), hanem az elemi jelenetet kifejező egyszerű mondatra vagy tagmondatra (clause) összpontosít. Az elemi mondatot kiindulásképpen olyan összetett nyelvi szerkezetként jellemzi, amely a spontán beszédben is körülhatárolható intonációs és információs egységként jelenik meg. A mondat jelentéséről szólva egyrészt annak szemantikai alapszerkezetével, másrészt a lehorgonyzással, harmadrészt – ami újdonság, illetve fontos többlet az első kiadáshoz képest – a szubjektívizációval foglalkozik. Az elemi mondat összetett jelentésszerkezetét leírva abból indul ki, hogy a mondatban az ige és a főnév kompozitumszerkezeteként kapcsolódik össze: a függő jelentésű ige eseményszerkezetének sematikus figuráit az elsődleges, illetve másodlagos figuraként megjelenő főnevek dolgozzák ki szemantikai megfelelések alapján. A fejezet azonban a mondat jelentésének vizsgálatát nem szűkíti le a szemantikai alapszerkezet leírására. A mondat ugyanis „egyszerre zárt és nyitott jelentésszerkezet és nyelvtani szerkezet: egy elemi jelenetet önállóan fejez ki, ugyanakkor a kifejezés kapcsolódik a szövegkörnyezethez és a beszédhelyzethez, együttesen a szövegvilághoz” (132). Ennélfogva a fejezetben helyet kapnak a mondat jelentésszerkezetének azon összetevői is, amelyek a kontextushoz kapcsolják a mondat szemantikai alapszerkezetét. Így szó esik egyfelől az episztemikus lehorgonyzásról, amely a típusmegnevezésekből egyedi példányokat hoz létre, a típus egy megvalósulását profilálja az alaphoz (ground), vagyis a közös figyelmi jelenet interszubjektív kontextusához viszonyítva. Másfelől a szubjektívizációról, amely a beszélő vagy valamely más cselekvő nézőpontjának, valamilyen attitűdjének vagy hiedelmének a rejtett kifejezése. E kiindulópontból tehát a mondat nem a nyelv önálló, végső egységeként jelenik meg, hanem a diskurzus alapvető feldolgozási egységeként nyer értelmezést. Mindezzel a könyv elegáns ívet rajzol, hiszen azzal záródik, amivel indít: a tapasztalati alapú és fogalmi természetű jelentésnek a létrejöttét a közös emberi tevékenységek kontextusában helyezi el. A kötetet rövid, lényegre törő, a felvázolt modell egészét leképező összegzés zárja.

A „Kognitív szemantika” igazi alpmű: nemcsak a szemantikai kérdések, hanem általában a magyar nyelv leírása iránt érdeklődő olvasók számára.

A hivatkozott irodalom

- CROFT, WILLIAM 2009. Towards a social cognitive linguistics. In Evans, Vyvyan – Poursel, Stephanie (eds.), *New directions in cognitive linguistics*. John Benjamins, Amsterdam. 395–420.
- FAUCONNIER, GILLES – TURNER, MARK 2002. *The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexity*. Basic Books, New York.
- KIEFER FERENC 2000. *Jelentésemélet*. Corvina Kiadó, Bp.
- KOSELLECK, REINHART 1979. *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- KÖVECSES ZOLTÁN 2005. *A metafora*. Typotex Kiadó, Bp.
- KÖVECSES ZOLTÁN – BENCZES RÉKA 2010. *Kognitív nyelvészet*. Akadémiai Kiadó, Bp.

- LAKOFF, GEORGE – JOHNSON, MARK 1980. *Metaphors we live by*. The University Chicago Press, Chicago.
- LAKOFF, GEORGE – JOHNSON, MARK 1999. *Philosophy in the flesh: the embodied mind and its challenge to western thought*. Basic Books, New York.
- LANGACKER, RONALD W. 1987. *Foundations of cognitive grammar 1*. Stanford University Press, Stanford.
- LANGACKER, RONALD W. 2008. *Cognitive grammar. A basic introduction*. Oxford University Press, Oxford.
- SZENDE TAMÁS 1996. *A jelentés alapvonalai*. Corvinus Kiadó, Bp.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2005. *A Cognitive theory of style*. *Metalinguistica* 17. Peter Lang, Frankfurt am Main.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR – LADÁNYI MÁRIA szerk. 2008. *Tanulmányok a funkcionális nyelvészet köréből*. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 22. Akadémiai Kiadó, Bp.

TÁTRAI SZILÁRD

**Borbély Anna – Vančóné Kremmer Ildikó – Hattyár Helga szerk.,
Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák
15. Élőnyelvi konferencia, Párkány (Szlovákia), 2008. szeptember 4–6.**

MTA Nyelvtudományi Intézet – Gramma Nyelvi Iroda –
Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar –
Tinta Könyvkiadó, Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra, 2009. 542 lap

„Nyelvideológiák, attitűdök, sztereotípiák” címmel jelent meg a 15. Élőnyelvi konferencia tanulmánykötete az azonos című rendezvényt követően 2009-ben a Tinta Könyvkiadó gondozásában. A 2008. szeptember 4–6. között lezajló eseménynek Párkány városa adott otthont. A nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák köré szerveződő konferenciát három intézmény szervezte: Budapestről az MTA Nyelvtudományi Intézete, Dunaszerdahelyről a Gramma Nyelvi Iroda és Nyitráról a Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara volt a házigazda. A konferencia központi témájához változtatás nélkül közelítettek az előadók: a határon túli és magyarországi műhelyek, alkotóközösségek mutakozhattak be, ismertethették a központi témához kapcsolódó kutatási területük legfrissebb eredményeit. A magyarországi, felvidéki, romániai, vajdasági és kárpátaljai kutatási eredmények bemutatása mellett a tengeren túli nyelvpolitika, a finnországi magyarok és három finnugor közösség nyelvi helyzetéről szóló tanulmány, valamint identitással, kódváltás-jelenségekkel és diglossziakutatással kapcsolatos vizsgálatok bemutatása is szerepel a kötetben. Szó esik a határtalanítás-program legújabb fejleményeiről is, valamint két műhely is bemutatkozási lehetőséget kapott a konferencián: Az egyik a frissen megalakult Imre Samu Nyelvi Intézet, mely az örvidéki (Auszttria), a muravidéki (szlovéniai) és a drávaszögi (horvátországi) kiségiók magyar nyelvvel foglalkozik; a másik a Szegedi Tudományegyetem LINEE projektje, amely 9 európai egyetem alkalmazott nyelvészeti kutatócsoportjának soknyelvűség kutatási együttműködésére épül. A kötetet részletes és hasznos név- és tárgymutató zárja.

A határon túli magyar szókincs feltérképezésnek, a Termini magyar-